

Litteraturgranskningar

PER ALBINSSON: *Skiftningar i blått. Förändringar inom Moderata Samlingspartiets riksorganisation 1960–1985*, Lund, 1986: Kommunfakta Förlag

Jeg skal først presentere avhandlingens tema, oppbygging og gjennomføring. Deretter vil jeg kommentere en del generelle problemer knyttet til denne type studier, og endelig vil jeg ta opp en del spørsmål knyttet til de enkelte delene av avhandlingen.

Maurice Duverger sier i sitt klassiske verk "*Political Parties*" at partier skiller seg mer fra hverandre ved sin organisasjon enn ved sitt velgergrunnlag. Hvis vi ser på litteraturen om politiske partier, ser det ikke ut til at Duverger's påstand fra 1951 ble tatt særlig alvorlig; det er om *valg* at den langt største del av partiforskningen dreier seg om – ikke om partiorganisasjoner. Det er tre aspekter ved denne avhandlingen som gjør den verdifull:

- den fokuserer på partiorganisasjon,
- den omhandler et konservativt parti,
- og den forsøker å bygge bro mellom partistudier og organisasjonsteorien.

Albinssons avhandling er et bidrag til å fylle igjen et stort tomrom i statsvitenskapen: partienes organisasjoner. Det er i de senere år kommet flere analyser innen dette feltet, og det er interessant at han har tatt for seg et konservativt parti. Av en eller annen grunn finnes langt færre statsvitenskapelige analyser av slike partier enn det vi finner av sosialdemokratiske, sosialistiske og kommunistiske partier. Og endelig er på tide at noen begynner å fylle igjen gapet mellom organisasjonsteori og partistudier: organisasjonsteori har dreid seg om alle mulige typer organisasjoner – bare ikke partiorganisasjoner, og de partiorganisasjonsstudiene som har vært gjort har ofte gått med skylapper forbi organisasjonsteoretikernes arbeider. Ved å fokusere på partiorganisasjon, et konservativt parti, og koble partistudier til organisasjonsteori, har forfatteren gitt et verdifullt bidrag til partilitteraturen.

Formålet med denne avhandlingen er å beskrive og forklare noen organisatoriske forandringer i perioden 1960–1985 innen Moderata Samlingspartiet. Forfatteren har som målsetting

- å kartlegge forandringenes karakter.
 - identifisere forandringenes årsaker, og
 - å undersøke hvilke effekter endringene har hatt på det interne makt- og innflytelsesmønsteret.
- Vekten legges særlig på de to første målsettingene.

Det er to typer forandringer forfatteren er opptatt av:

- strukturelle endringer, og
- partiets navnebytte i 1969.

Med strukturelle forandringer menes i denne avhandlingen endringer i "oppbyggnaden, sammansætningen og arbeidsfordelingen mellom og inom de centrala organen i ett politiskt partis nationella organisation".

Den andre forandringen som studeres er av en noe annen art. Det er her ikke tale om å *identifisere* hva forandringen besto i, men å finne ut av prosessen som førte fram til navneskiftet og motivet for dette. Det er en vesentlig forskjell mellom disse to endringsprosessene fordi den første dreier seg om interne forhold i partiet, mens den andre dreier seg om partiets forhold *også* til omgivelsene – dets "image". Det er naturligvis også her en interessant intern dimensjon i og med at partinavnet fungerer som noe *medlemmene* identifiserer seg med.

Til å analysere disse endringene har forfatteren som ambisjon å benytte seg av organisasjonsteoriens perspektiver, først og fremst den del av litteraturen som fokuserer på organisasjonsendring. Forfatteren trekker eksplisitt fram tre hypoteser som han gjerne vil se om de er brukbare når de anvendes på Moderata Samlingspartiet:

- Stinchcombe's syn på organisasjonsstrukturen som en avspeiling av den tidsalder organisasjonen dannes i,
- Thompson's teori om organisasjoners forsøk på å unngå usikkerhet ved å skille ut homogene handlingsmiljø,
- Sjøstrands tese om at nye ledere omorganiserer for å kunne sette sitt eget preg på virksomheten.

Perioden 1960–1985 er valgt både fordi det skjedde store endringer i partiets organisasjon, og fordi det svenske samfunnet gjennomgikk store endringer. Dette medførte i sin tur at forutsetningen for det partipolitiske arbeidet ble forandret og partivesenet ble omstrukturu-

rett. Forfatteren peker på flere store endringer, både av politisk art, som forfatningsreformen, større oppmerksomhet omkring partienes organisasjonsform, og økt velgermobilitet. Videre nevner han endringer i befolknings- og i sysselsetningsstruktur, i den offentlige sektors omfang og i opinionsstrømmene.

Som redskap til å studere endring vil forfatteren kombinere en analyse av interne faktorerets betydning med å ta hensyn til viktige forandringer i partiets omgivelser. Et sentralt begrep her er "anpassning", som i avhandlingen betyr: organisatoriske forandringer som vedtas som svar på hendelser/fenomen/tendenser i omgivelsene. "Anpassningen" er resultat av beslutninger som tas i spenningsfeltet mellom aktørers "rasjonalitet" og de strukturelle bindinger som disse aktørene befinner seg innenfor.

Det er tre interne faktorer som trekkes frem som særdeles interessante: medlemsutviklingen, ressurstilgangen og forekomsten av konflikter. Forfatteren påstår ikke at det er disse faktorene som *forklarer* organisasjonsendringene: poenget med å plukke ut disse tre er å se om og eventuelt i *hvilken grad* de påvirket utviklingen.

For hver av disse faktorene gis så en begrunnelse for hvorfor det er relevant å fokusere på akkurat disse, foruten at det er "Dessa interna faktorer har av tradition betraktats vara centrala inom både parti- och organisationsforskningen".

Medlemsutviklingen kan ses på som mål på en organisasjons størrelse, og størrelse kan være en faktor av betydning for å forstå en organisasjons strukturelle utforming. Hvor mange medlemmer og tildels hvilke medlemmer, er det forfatteren er opptatt av å diskutere. Fra 1960 til 1973 gikk medlemstallet i Moderaterna tilbake fra 247 000 til 136 000 for så på nytt å stige igjen til 192 000 i 1985. I samme periode sank organisasjonsprosenten fra 29 til 16 til 10 i 1982 og opp igjen til 16 i 1985. Også Albinsson forsøker å finne samvariasjon mellom organisasjonsstørrelse og valgresultat og finner et visst samsvar i 1960 og noe svakere i 1985. Det skilles mellom interne og eksterne faktorer som kan forklare disse variasjonene.

Ressurser i organisasjonen kan være flere ting, men det er *pengar* som er forfatterens operasjonalisering av denne faktoren her. Tre aspekter ved partifinansiering dekkes: hvorledes partiet skaffet seg inntekter, forholdet mellom inntekter og utgifter og fordelingen av ressursene. Albinsson viser hvorledes Moderaterna i begynnelsen av den perioden han undersøker, nærmest var totalt avhengig av bidrag fra næringslivet. I 1960 sto de 10 største bidragsyterne for nær en tredjedel av partiets samlede inntekter. Både av politiske grunner og av økonomiske var det derfor om å gjøre for partiet å finne

andre finansieringsformer. Politisk var det uheldig å fremstå som til de grader avhengig av noen få større konsern, og økonomisk ville det bli katastrofe om disse av en eller annen grunn bestemte seg til ikke lenger å støtte partiet. Partiets prinsipielle motstand mot statlig partifinansiering smuldret etter hvert bort etter en katastrofal økonomisk utvikling i slutten av 1960-årene, og gjennom endringer internt i partiet får riksorganisasjonen etter hvert også en større del av sine inntekter gjennom medlemsavgifter. Man har altså nådd det mål å spre inntektene for å redusere avhengigheten av noen få kilder.

Partiets forbruk av penger har stort sett resultert i overskud på regnskapene, men i perioden 1964 til 1968 gikk det utforbakke og endte med et driftsunderskudd på fire millioner. Det kanskje mest bemerkelsesverdige ved crash-landingen i 1968 var hvor lite informert, eller eventuelt hvor lite interessert, partiledelsen var av denne utviklingen. Slik forfatteren viser det, ser det ut til at det tok lang tid før den øverste ledelsen forsto hvor alvorlig situasjonen var. Dette sjokket førte til at partistyrelsen kom til å få et direkte ansvar for partiets økonomi.

Den tredje interne faktoren forfatteren fremhever er manifeste motsetninger i partiet. Forfatteren konsentrerer seg her om striden om partilederskiftene 1961, 1965 og 1970. Disse tilfellene drøftes i relasjon til interne og eksterne faktorer

Det som er de avhengige variablene: de strukturelle endringene og navneskiftet, (kan) påvirkes av disse tre uavhengige faktorene. Med strukturelle forhold mener forfatteren konkret relasjoner innen og mellom de øverste organene i partiet: partistämman, partistyrelsen med dess arbeidsutskott, partiråd, ulike råd og komiteer, sekretariatet. Når det gjelder partistämman er det særlig fordelingen av motjoner, deres saksområde og sannsynlighet for suksess som undersøkes. Antall motjoner har steget sterkt. I den tidlige del av perioden er det særlig organisatoriske spørsmål som tas opp i motjoner, mens det i slutten av perioden er større vekt på politiske saker. Kvinnene er blitt mer aktive, både som enkeltindivider såvel som kvinneforeningene. Motjoner som dreide seg om organisasjonsspørsmål hadde generelt liten sannsynlighet for å bli bifallt, mens det var store variasjoner mellom ulike saksområder i sannsynligheten for bifall blant politiske motjoner. Over tid blir det også mindre vanlig med "bortbeslut" av motjoner. Partistyreelse og partirådet undersøkes med hensyn på personsammensetning og plassering i partihierarkiet. I perioden har det også skjedd en sterk ekspansjon i partiets bruk av råd og komiteer. Dette kan ha økt muligheten for politiske innflytelse til personer og grupper som ikke har stått sentralt plassert i partiet. Endelig har partiet forsøkt med en rad ulike løsninger på organiseringen av det sentrale partisekretariatet.

Partiets navneskifte, "Från H till M", er den andre avhengige variabelen. Forfatteren søker her å kartlegge hvorfor navnestriden dukket opp, og hvorledes det hadde seg at man valgte til slutt som man gjorde. Forfatteren kartlegger i detalj hvorledes navnespørsmålet dukker opp på tross av at man har bestemt seg på et tidspunkt for at dette ikke var et aktuelt spørsmål. Partiets tilbakegang – særlig i forhold til dets forventninger – ved andrekkammervalget i 1968 utløste spørsmålet om nytt navn. Navnestriden ble en snøball som rullet av seg selv når først den sentrale partiledelsen tok et initiativ: det blir ikke lenger spørsmål om man skal skifte navn, men til *hva*. Men det er utenfor partiledelsen at det endelige navnet kommer fram. Ved å gå over til betegnelsen Moderat håpet man å kvitte seg med de negative assosiasjoner man var redd for at betegnelsen "høgern" skaffet, samtidig som man ville signalisere overfor mellompartiene vilje til å samarbeide.

Det er to typer konklusjoner i avhandlingen, en empirisk og en teoretisk.

Forfatteren konkluderer med at siden partiets grunnleggende oppbygging idag ikke er vesentlig forskjellig fra tidligere, støttes Stinchcombes hypotese om at organisasjonsstrukturen reflekterer etableringstidens mønster. Utviklingen av råd og komiteer blir sett som støtte til Thompsons hypotese om forholdet mellom organisasjonsstruktur og homogene segment i omgivelsene, og den stadige omorganiseringen av partisekretariatet anses som støtte til Sjøstrands tese om nye lederes behov for å forandre for å kunne påvirke.

Den problematiske finansieringen innvirket på det interne maktforholdet ved at partistyrelsen fikk direkte kontroll med og ansvar for økonomien. Når det gjelder medlemsutviklingen hadde ikke denne en egen strukturell effekt, men ble oppfattet som viktig og forsterket andre negative utviklingstrekk, som økonomi og velger-tilslutning. Først og fremst var det de interne konfliktene som førte til endring av relasjonene mellom partiorganene.

Forfatteren mener at medlemmenes mulighet til innflytelse i partiet er sterkt avhengig av strukturelle faktorer. Tilsynelatende kan det derfor være et paradoks at økt sentralisering i partiet skjer samtidig med økt innflytelse for medlemmene. Albinsson mener at det snarere er slik at en organisatorisk oppbygging av det sentrale partiapparatet også kan være en forutsetning for økt internt demokrati.

Den andre konklusjonen er en refleksjon over verdien av organisasjonsteori for denne type analyse. Et problem med organisasjonsteorien er dens "aksiomatiske" karakter. Rasjonelle modeller kan etter forfatterens mening ha begrenset verdi i partistudiet. Til det er define-

ringen av mål og midler for uklart og kommandoforholdene i partiorganisasjoner er heller ikke slik som i byråkratier og konsern. Det er derfor nødvendig med en "politisk influerad organisasjonsmodell". Partiene utgjør i seg selv en arena for utspilling av interesser, og et partis strukturelle oppbygging er derfor ikke bare et resultat av lederens syn på effektivitet og rasjonalitet, men av kompromiss mellom grupper

Ved ethvert forskningsarbeid er det alltid to typer spørsmål som melder seg: de som knytter an til selve forskningstemaet i alminnelighet, og slike som knytter seg til konkrete punkter i det foreliggende forskningsarbeidet.

Til det første punktet er det etter min oppfatning er det et problem som forfatteren ikke diskuterer i avhandlingen, men som er relevant for valg av tema: nemlig *partiorganisasjonens* betydning for partiets eksistens eller virksomhet. I partilitteraturen påpekes det på den ene side partiets uunnværlighet i demokratier, men på den annen side er det ingen som empirisk har vist at partiorganisasjonens utforming har noe med denne systemfunksjonen å gjøre?

Forfatteren skisserer på side 34 en oversikt over sammenhengen mellom uavhengige og avhengige variable, men i denne skissen mangler interaksjonsmønsteret mellom uavhengige variabler. Albinsson er selvsagt klar over at det vil være interaksjon, men velger å fokusere på hver enkelt av de uavhengige variablene. Dette er i og for seg greit nok, men det savnes her en utdypende teoretisk begrunnelse for hvorfor et slikt valg gjøres. Det viser seg da også at det ikke er mulig helt å unngå å drøfte samband mellom uavhengige variable senere i avhandlingen.

Avhandlingen har konsentrert seg om to avhengige variabler: navneskiftet og de strukturelle endringene. Navneskiftet er uproblematisk som variabel, men "strukturelle endringer" er egentlig en felles betegnelse på fem forskjellige partiorgan – pluss deres gjensidige relasjoner. Det forblir noe uklart på hvilken måte hver av de uavhengige variablene relateres til hver enkelt av de fem strukturelle endringene. Det gis en detaljert redegjørelse for de uavhengige variablene i tre kapitler, mens de i analysen av de avhengige variablene spiller en sterkt tilbaketrasket rolle. Imidlertid tas denne drøftingen igjen i sammenfatningskapitlet.

Det er også en klar forskjell i operasjonalisering mellom de uavhengige variablene. Medlemstall og ressurser er relativt uproblematisk, mens "konflikt" som variabel er atskillig vagere. Hvorledes identifiserer man at det er mer eller mindre konflikt?

Avhandlingen hemmes noe av at variablenes gjensidige forhold ikke er fullt ut avklart.

I tillegg til disse strukturelle aspektene er det enkelte punkter i avhandlingen som kunne vært mer utførlig diskutert. I gjennomgangen av medlemsutviklingen drøftes først antall medlemmer og deretter hvilke medlemmer partiet har. Det diskuteres imidlertid ikke om det er noen sammenheng mellom disse to sidene ved medlemskapet.

I det store og interessante kapitlet om interne konflikter savner jeg en innledende drøfting av hvilken betydning det har om konflikter dreier seg om mål eller om midler, om kortsiktige eller langsiktige mål?

Det påpekes (s 79) at "under den tid som en konflikt pågår så sjunker organisationens prestasjonsnivå". Prestasjon av hva?

Slike konflikter fremhever også at partiorganisasjonen er en arena hvor ulike deltakere spiller ut sine interesser. Det ville derfor her vært på sin plass med en nærmere drøfting av forholdet mellom heltids- og deltidsdeltakere. Betydningen av dette ville også vært relevant i innledningen i forbindelse med drøftingen av aktørens handlingsfrihet.

Moderaternas organisasjon er i hovedtrekk slik som den var i partiets tidligste fase. Forfatteren trekker dette fram som støtte for Stinchcombe's tese. Men er det ikke her en annen tolkning av partistrukturen, nemlig at den avspeiler strukturen i det politiske systemet og at det er på grunn av at dette har ligget fast, at partiet fortsatt har samme struktur. Ville det i det hele tatt vært mulig for et politisk parti og ha en helt annen struktur enn det partiet i dag har?

Er det vesentlig forskjellig struktur i nyere partier enn i eldre?

Det fokuseres i denne delen av kapitlet på "stäm-motionerna". Forfatteren påpeker at det ikke har skjedd noen endring i sammensetningen av partistämman. Hva er så forklaringen på at antall motioner, såvel som deres innhold er blitt forandret?

Utskiftningene i partistyreelse og partiråd beskrives. Men hva er forklaringene på endringene: er kontinuitet og rotasjon forbundet med konflikter i partiet, mellom ulike regioner (som tilfelle ville være i Norge), mellom ulike ideologiske fløyer i partiet, mellom ulike nivå i partiet, eller hva?

Jeg oppfatter analysen av de strukturelle endringene som de mest problematiske i avhandlingen fordi de ikke direkte relateres til de uavhengige variablene på et gjennomført systematisk sett. Analysen blir rik på informasjon, ja til tider blir den for rik slik at det blir problematisk for leseren å holde fast ved det teoretiske perspektivet. Drøftelsen av navneskiftet er derimot langt mer enhetlig. Dette er jo også ett enkelt fenomen i motsetning til de fem ulike strukturelle endringene. Jeg er helt ut enig med forfatteren i hans vurdering av politi-

ske partier som arenaer hvor det spilles ut ulike interesser og at anvendelsen av rasjonell aktør modeller i beste fall bør begrenses til å analysere deltakere innen partier og ikke partiet som helhet.

Jeg har kommet med merknader til måten avhandlingen kobler sammen de uavhengige og avhengige variablene, såvel som til tolkningen av en del av de funn forfatteren gjør. Det er likevel ingen grunn til at det skal settes spørsmålsteget ved de grunnleggende kvalitetene ved avhandlingen. Forfatteren har både gjort en grundig deskriptiv kartlegging av organisasjonsutvikling og gitt et verdifult teoretisk bidrag ved å koble organisasjonsteori til studiet av politiske partier.

Lars Svåsand

ERIC HOLMOVIST: *Aristokrater, bönder och byråkrater*, Stockholm 1980, Liber Förlag.

ERIC HOLMOVIST: *Från ståthållare till skomakare*, Stockholm 1983, Liber Förlag.

Intresset för människorna bakom politiken har ökat på senare tid. Memoarer och dagböcker av ledande politiker publiceras i större omfattning än tidigare. Också biografien har fått en bättre marknad. Signifikativt är att riksdagen själv tagit initiativet till ett biografiskt verk om tvåkammarriksdagens ledamöter. Ett första band (bd 2) publicerades förra året. Det omfattar Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands och Hallands län.

Ett mycket välkommet bidrag till den biografiska litteraturen är Eric Holmqvists två böcker. De har den gemensamma underrubriken "Skånska riksdagsmän på 1800-talet" och ger oss några och tjuugo porträtt av politiker från Kristianstads och Malmöhus län. Givetvis rör det sig om ett "positivt" urval, låt vara att en och annan framträdande representant, t ex Ivar Månsson i Trää, av olika skäl inte medtagits. Porträtten är ömsint, varsamt och skickligt tecknade med all den inlevelse som må vara förbehållen en av deras sentida efterföljare, som därjämte under en lång följd av år varit en "tung" regeringsledamot och chef för inte mindre än tre departement (jordbruks-, inrikes- och försvarsdepartementen). Det ligger långvariga studier bakom levnadsteckningarna. Eric Holmqvist har utnyttjat även otryckt material och han är väl förtrogen med sina objekts hemtrakt, uppväxtår, vanor (inkl ovanor) och sysselsättningar. Därtill kommer att han gett oss tvenne utmärkta bakgrunds-teckningar, som är nödvändiga för att förstå männen och

tiden. Den ena avser "Sverige och Skåne under 1800-talet", den andra "Idéer och rörelser i Skåne".

Inte mindre än nio av de utvalda är bönder och lantmannapartister, sex är adelsmän (godsägare eller ämbetsmän). Endast två socialdemokrater finns med. Nils Persson och Fredrik Thorsson. Egentligen kom de inte in i riksdagen förrän ett par år in på detta århundrade, men de spelade redan dessförinnan en viktig politisk roll och levnadsteckningarna är sådana att man inte skulle vilja undvara dem. Tacksam är läsaren säkert också för att "smälningen" Jöns Pehrsson i Kråkeryd, Hallaryds socken i Sunnerbo härad fått komma med. Han var, det bör understrykas, dock född i Osby socken i Skåne, inte långt ifrån Kråkeryd och var i sin hemtrakt en bemärkt och driftig man. Han handlade med spannmål och virke och ägde handelsbod och ångsåg i Kruseböke och handelsbod och diverse industrianläggningar i Svaneryd, där han också mestadels bodde.¹ Jöns Pehrsson är en utmärkt representant för seklers bitterhet och avoghet mot byråkratin. "Ingen landsdel!", sade han vid något tillfälle i andra kammaren, "är i min tanke bättre lottad än den, som är fattig på tjänstemän. Folket börjar nu kunna självt styra sig och behöver ej heller så många väktare".

Jöns Pehrsson i Kråkeryd i all ära. Till de större profeterna hörde han inte i politiken. Men ögnar man igenom listan på de av Eric Holmqvist avporträtterade, blir man slagen av hur många tungviktspolitiker även rikspolitiskt sett som den upptar. Förutom de två tidigare nämnda Nils Persson och Fredrik Thorsson ett antal ledande lantmannapartister som Ola Andersson i Nordanå, Sven Nilsson i Österslöv och Sven Nilsson i Everöd, aristokrater som Malmölandshövdingen Samuel Gustaf von Troil, greve Arvid Posse från Charlottenlund, Louis De Geers antagonist och statsminister 1880–83 och den röde greven på Ovesholm, Raoul Hamilton samt sist men inte minst Malmös ledande man under 1800-talets senare årtionden Carl Herslow, några år andra kammarens talman.

Man kan med fog tala om en skånsk dominans i riksdagen under senare delen av 1800-talet. Man kan fråga sig hur det kunde komma sig. Svaret ligger i många av de faktorer som Eric Holmqvist kommenterar i bakgrundsteckningarna. Dessa faktorer är inte så lätta att sammanfatta.

Ty denna dominans var en relativt sett sentida företeelse. Skåne inlemrades visserligen omedelbart efter freden i Roskilde i det svenska riket, men det dröjer av naturliga skäl innan en erövrad provins kan börja göra sig gällande rikspolitiskt sett i sin nya omgivning. 1700-talets skånska riksdagsledamöter hörde till de beskedligare. Att Anders Mattsson från Västra Skrävlinge var bondeståndets talman vid riksdagen 1778 säger inte mer än att han ansågs som pålitlig av Gustaf III. Under

Gustaf IV Adolf inträder i kretsen kring kungen en rad skåningar och flera av dem kom att vara med även efter, i vissa fall långt efter 1809 års revolution, män som Lars von Engeström, Carl Lagerbring och Mathias Rosenblad. I stånden var emellertid tunga riksdagsmän från Skåne länge tunnsådda. Nils Månsson i Skumparp brukar nämnas. Han höll ett berömt tal 1829 mot indragningmakten och fick därav benämningen "ljusets bonde". Något större politiskt inflytande hade han dock inte och hans insatser för den obligatoriska folkskolan har överdrivits.

Men vid 1800-talets mitt händer det saker och ting. Några av dem som Eric Holmqvist avporträtterat kom in i riksdagen redan på ståndstiden. Det gäller Arvid Posse, vidare folkskolläraren Sven Rosenberg från Östra Ljungby och lantmännen Sven Nilsson i Österslöv och Ola Bosson Olsson i Maglehult, en förtrupp som förbättre marken väl, när lantmannapartiet med representationsreformen kom att dominera andra kammaren.

Varför börjar skåningarna att nu göra sig gällande rikspolitiskt sett? Bortsett från vad som ligger i individernas personlighet och begåvning kan man peka på en rad omständigheter. En är de förbättrade kommunikationerna. Vad järnvägarna betydde för de avlägsnare landsändarna kan knappast överskattas. Järnvägsförbindelsen mellan Malmö och Stockholm stod klar 1864. Avstånden blev i tid räknade kortare. Sverige blev rundare. Det blev lättare att sitta i riksdagen och samtidigt verka på hemorten.

Skåne kom över huvud mer i blickfältet efter förlusten av Finland 1809. Närheten till Danmark och kontinenten gjorde landsändan mera mottaglig för intryck och nyheter utifrån. Så finner vi också att både jordbruk och industri utvecklades snabbare i Skåne än i landet i övrigt.

På samma sätt förhåller det sig med folkrörelserna, både väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Det kan med fog sägas att arbetarrörelsens vaggastod i Skåne. Det var going i landsändan och det reflekterades rikspolitiskt i riksdagen.

Denna dominans fortsatte långt in på 1900-talet. Många av de ledande bland den andra generationen av socialdemokrater var som bekant skåningar, det gäller även för bondeförbundarnas del och inom högern kan nämnas Gottfrid Billing, inom folkpartiet Bertil Ohlin.

Eric Holmqvists framställning kan fresta till funderingar beträffande spelreglerna för den politiska geografin. Sådana funderingar faller dock utanför ramen av denna anmälan. Endast en kommentar skall göras: Det förefaller som om kulturgeografernas berömda centralortsteori har relevans numera även inom rikspolitiskens domäner.

Nils Stjernquist

Så går han också oftast under beteckningen Jöns Pehrsson i Svaneryd. Den lilla "utkantssocknen" Hallaryd hade, märkligt nog, samtidigt ytterligare en riksdagsman, nämligen en annan person som – vilket är märkligt i kvadrat – hade samma för- och efternamn. När Jöns Pehrsson i Svaneryd, i bygden kallad Store Jösse, 1878 flyttade över från andra kammaren till första kammaren, hade han medverkat till att efterträdare till honom i andra kammaren blev lantbrukaren Jöns Persson i Grysshult, kallad Lille Jösse. När Store Jösse dog 1882 och dödsboet måste gå i konkurs, drog det med sig även Lille Jösse, som hade gått i borgen för Store Jösse vid "efterträdarvalet". Om Jöns Pehrsson i Svaneryd (Kråkerud) se Thore Brogårdh, *Minnen från flydda dagar* (1973) s 44 ff. I övrigt muntliga uppgifter från en dotterson till Jöns Persson i Grysshult, bankkamrer Henry Johansson, Misterhult. Markaryd.

LENA JONSON: *Sovjetisk utrikesdebatt: Politiken mot Västtyskland – grupperingar i sovjetisk press 1975–1981*. Lund: Universitetsförlaget Dialogos, 1985.

Lena Jonsons avhandling anknuter till en internationell forskningsdiskussion om *totalitarism* kontra *pluralism* i Sovjetunionen. Den söker besvara frågeställningen: Kan man urskilja olika åsiktsgrupperingar i Sovjet vad gäller utrikespolitiken gentemot Västtyskland? Undersökningen omfattar åren 1975–81 med speciell tonvikt på 1980 – omedelbart efter NATO:s sk dubbelbeslut och den sovjetiska invasionen i Afghanistan i december 1979. Analysen baseras på ett pressmaterial, som består av ett urval dagstidningar (Pravda, Krasnaja Zvezda och Sovjetskaja Rossija), en inflytelserik veckotidning (Literaturnaja Gazeta) samt vetenskapliga publikationer från den sovjetiska vetenskapsakademins specialinstitut för internationell ekonomi och politik (IMEMO) och Georgij Arbatovs omskrivna USA-institut. Jonsons studie av detta pressmaterial utnyttjar en kombination av kvantitativ innehållsanalys och kontextuell analys.

Efter en inledande genomgång av tidigare forskning om grupperingar i sovjetisk politik (kap 2) skisserar Jonson Sovjets politik mot Västtyskland i kap 3 (den historiska bakgrunden) och 4 (utvecklingen 1980). Det framgår, att Sovjet i början och slutet av 1980 sände "dubbla budskap" till Västtyskland: å ena sidan förekom det samarbetsinbiter, å den andra utsattes Västtyskland för påtryckningar i form av kritik, hot och varningar.

I det följande kapitlet (kap 5) söker Jonson urskilja grunddragen i den sovjetiska synen på Västtyskland på basis av vetenskapliga publikationer. Hon identifierar motstridiga element i den sovjetiska tysklandsbilden.

Västtyskland uppfattas både som fiende och som samarbetspartner. Västtysklands förhållande till USA ses både som följsamt och icke-följsamt. På samma sätt beskrivs västalliansen i termer av såväl sammanhållning som splittring. Fiendebilden av ett gentemot USA följsamt Västtyskland inom en enad västallians knyts främst till militära och ideologiska frågor, samarbetsbilden av ett icke-följsamt Västtyskland inom en splittrad västallians till ekonomisk politik och europeiska frågor.

Finns det då skillnader mellan olika pressorgan i fråga om vilka komponenter av den sammansatta, motsägelsefulla tysklandsbilden som betonas och framhävs? Den frågan behandlar Jonson i kapitel 6. Hennes ingående, kontextuella analys av år 1980 ger vid handen, att Västtyskland i Pravda beskrevs som samarbetspartner i en splittrad västallians, i Sovjetskaja Rossija som fiende i en splittrad allians, och i Krasnaja Zvezda som fiende i en sammanhållen allians. Literaturnaja Gazeta visar sig vara svårare att karakterisera; där förekom såväl en "hård" linje, påminnande om Krasnaja Zvezdas, som en "mjuk" linje, liknande Pravdas.

Intrycket att Pravda och Krasnaja Zvezda befinner sig vid motsatta ändpunkter på ett politiskt kontinuum bekräftas av Jonsons kvantitativa innehållsanalys av tre perioder (aug 1975 – jan 1976, jan – okt 1980 och sept 1981 – febr 1982). Pravda betonar partnerbilden och Krasnaja Zvezda fiendebilden mer än övriga pressorgan över hela perioden. Sovjetskaja Rossija intar däremot en mellanställning och är mindre konsekvent i sin beskrivning av Västtyskland. Den kvantitativa innehållsanalysen visar vidare, att samtliga pressorgan i ökande grad betonar motsättningarna inom västalliansen under den undersökta perioden.

I avhandlingens avslutande kapitel argumenterar Jonson för att de observerade skillnaderna mellan sovjetiska pressorgan motsvarar olika åsiktsgrupperingar. Pravdas tysklandsbild ligger närmast den förda politiken 1980, medan bilden i andra pressorgan antyder motstånd mot att utveckla samarbetet och kontaktnätet med Västtyskland och mot en mera differentierad politik gentemot Väst med särbehandling av Västtyskland.

Det bör först som sist poängteras, att Lena Jonson skrivit en habil och intressant avhandling, som dessutom rör ett väsentligt och aktuellt ämne. Mina kritiska synpunkter gäller avhandlingens anknytning till tidigare forskning, material, metod, disposition och slutsatser.

Anknytning till tidigare forskning

I likhet med alltför många sovjetologer anknuter Jonson nästan enbart till andra Sovjet-studier. Avhandlingen förankras inte explicit i någon generell statsvetenskaplig tradition. På så sätt framhävs sovjetologins särart och avskildhet i onödigt hög grad, och studien ger intryck av

att vända sig till specialister snarare än generalister.

I Jonsons fall vore det t ex naturligt att anknyta till den rikhaltiga forskningen om perceptioners roll i internationell politik, som uppmärksammat relevanta fenomen som kognitiv konsistens och fiendebilders roll vid beslutsfattarens tolkning av inkommande information. Jonsons förhållande till denna forskning är om inte helt jungfruligt så dock i hög grad platoniskt. Endast de aspekter av denna forskning, som uppmärksammats av andra sovjetologer, blir indirekt uppmärksammade. Det är synd, inte minst som Jonson själv framhåller, att en svaghet i sk tendensstudier, som riktar fokus mot den åsiktsmässiga grunden för grupperingar inom Sovjetunionen, ligger i "det första analyssteget – att kartlägga föreställningar" och att denna svårighet skulle kunna "undanröjas genom att detta steg i analysen mer noggrant redovisas och systematiseras" (s 21).

Material

Vissa invändningar kan riktas mot Jonsons *urval* och *användning* av det sovjetiska pressmaterialet.

Hennes urvalskriterier redovisas inte tillfullo. Läsaren får tex veta, att Izvestija utslutits "av arbetsmässiga skäl" och att Sovjetskaja Rossija tagits med "därför att den för det första representerar den största republiken och för det andra kan antas speciellt uppmärksamma Tysklandspolitiken av historiska och nationella skäl" (s 30). Då studien syftar till att urskilja olika grupperingar inom Sovjet vore det kanske mera naturligt och konsekvent att göra ett urval av pressorgan med utgångspunkt från de olika intressen de kan antas representera.

Jonsons användning av sovjetiska pressorgan lider också av en viss inkonsekvens. I kapitel 4 utnyttjas Pravda som indikator på sovjetiskt politiskt agerande; i kapitel 5 används vetenskapliga publikationer som indikatorer på gemensamma föreställningar om Västtyskland; och i kapitel 6 får samtliga de undersökta pressorganen utom de vetenskapliga tidskrifterna (men inklusive Pravda) tjäna som indikatorer på åsiktsskillnader i sovjetisk press. Mot detta kan man resa två invändningar: För det första vore det mera konsekvent att ur ett och samma material vaska fram gemensamma drag och skiljelinjer i sovjetpressens bild av Västtyskland i stället för att som nu söka efter gemensamma föreställningar i vetenskapliga tidskrifter – med motiveringen att de är "mer nyanserade och detaljerade i sin beskrivning av omvärlden" (s 62) – och använda dags- och veckopress för att analysera åsiktsskillnader. För det andra hade det varit lämpligt att välja andra indikatorer på sovjetisk politik än "officiella uttalanden" i Pravda (vilka innefattar Pravdas nyhetsrapportering och kommentarer – s 45), speciellt om man som Jonson vill relatera åsiktsskillningarna till den förda politiken. Hennes slutsats att

"det var Pravda som klarast uttryckte den officiella sovjetiska politiken" (s 134) kommer snubblande nära cirkelresonemang med den nuvarande uppläggnings.

Metod

Mina metodologiska synpunkter rör tre aspekter av Jonsons avhandling: problem som rör studiet av föreställningar, definitions- och klassifikationsproblem samt bruket av innehållsanalys.

Föreställningar ("beliefs") brukar förstås som perceptuella prismor, vilka fungerar som tolkningsnycklar för ny information. Sålunda ser Jonson olika sovjetiska grupperingars föreställningar om Västtyskland som "det filter genom vilket all information om Västtyskland passerar" (s 62). Jonson för visserligen en diskussion kring definitionen av "föreställningarna" (som enligt min mening utmynnar i en alltför snäv definition i termer av hur aktören definierar situationen – s 22) men ägnar föga uppmärksamhet åt de metodologiska problemen vad gäller att dra slutsatser om föreställningar utifrån verbala utsagor.

Utsagor i sovjetisk press kan förvisso vara uttryck för föreställningar hos (grupper av) beslutsfattare. Men de kan också fungera som "justifying statements", syftande till att rättfärdiggöra den förda politiken. De kan rentav utgöra en del av det politiska agerandet – Jonson talar själv om "verbalt agerande" (s 28) och använder som sagt verbala utsagor i Pravda som indikatorer på den förda politiken gentemot Västtyskland. En annan möjlighet, som antyds i Jonsons avhandling, är att pressens utsagor utgör led i propagandakampanjer. I kapitel 4 refererar Jonson upprepade gånger till en sovjetisk presskampanj under 1980 riktad mot Västeuropa i allmänhet och Västtyskland i synnerhet. Hur kan man då skilja dessa andra aspekter av sovjetiska utsagor från genuina föreställningar? Om denna svårörliga problematik för Jonson dessvärre inget resonemang.

Definitionen av "gruppering" vållar författaren vissa bekymmer. Å ena sidan åberopar hon en definition jag själv använt mig av: "a 'vertical' entity, including a faction of the top leadership as well as a combination of (factions of) sub-elites sharing common attitudes on a specific issue"² (s 17). Denna aktörs-orienterade definition kompletteras sedan med definitionsliknande utsagor, som antyder att Jonson ser "gruppering" som mer eller mindre liktydigt med "tankeskola"³ utan aktörsanknytning: "Analysen av åsiktgrupperingar ska här göras i två steg: först kartläggs olika föreställningar och därefter rekonstrueras olika politiska handlingslinjer, dvs politiska alternativ, ur dessa föreställningar med hjälp av slutledningsresonemang. Alternativen utgör undersökningens åsiktgrupperingar" (s 21–22). I sin slutkommentar poängterar Jonson: "Vilka personer eller

vilka institutioner som företräder olika alternativ har här inte uppmärksamats" (s 136). I så fall borde inte den aktörs-orienterade definitionen av "gruppering" figureras i avhandlingen – ja, frågan är om själva termen "gruppering" är särskilt välvald; det etablerade uttrycket "tankeskola" vore nog lyckligare.

Jonson arbetar mycket med *klassifikationer* av beståndsdelarna i sovjetiska tysklandsbilder. En serie dikotomiseringar och fyrfältstabeller utmynnar i en tolvfältstabell över politiska alternativ i den sovjetiska pressdebatten om politiken mot Västtyskland (s 130). Helt invändningsfritt är inte hennes förfarande.

Relationerna mellan de inledande distinktionerna är ibland något oklara. I en fyrfältstabell på s 88 skisseras tecken och olika tänkbara sovjetiska föreställningar om hotet från USA. Av denna framgår, att de som uppfattar ett "akut hot" från USA är de som inte ser några "möjligheter till öppningar i amerikansk utrikespolitik". En ny fyrfältstabell på nästa sida framställer olika tänkbara sovjetiska föreställningar om relationerna mellan Sovjet och USA. Den ena distinktionen gäller just huruvida hotet från USA uppfattas som akut eller ej, den andra huruvida den egna militära styrkan eller politiska medel betonas i den sovjetiska USA-politiken. Kombinationen akut hot/politiska medel resulterar enligt denna tabell i ett "blandat" perspektiv, som "innehåller element både av konflikt och samarbete". Hur rimmar detta med att ett uppfattat akut hot tidigare sagts innebära att man inte ser några som helst möjligheter till öppningar i amerikansk politik? Menar Jonson att det finns sovjetiska representanter som är så ologiska, att de kombinerar denna kompromisslösa syn på det amerikanska hotet med rekommendationer om att använda politiska snarare än militära medel?

Terminologin är inte alltid enhetlig. På s 63 introducerar författaren distinktionen mellan dem som ser Västtyskland som i huvudsak "fiende" eller som i huvudsak "samarbetspartner". I en del senare fyrfältstabeller (s 86, 109) har denna distinktion uttunnats till "fiende" kontra "ej fiende".

Vidare kan man fråga sig, om alla alternativ i Jonsons slutliga tolvfältstabell (s 130) är logiskt möjliga. Det gäller framför allt alternativen 5 och 8. Alternativ 5 utgör en kombination av ett samarbetsperspektiv på relationerna Sovjet–USA och en föreställning om Västtyskland som fiende i en sammanhållen västallians. Jonson framhåller själv, att om västalliansen "betraktas . . . som ett enhetligt block bör detta få till följd att den sovjetiska politiken utformas i stort sett likadant gentemot hela Västblocket" (s 130). Kan då ett samarbetsperspektiv gentemot USA å ena sidan och en fiendebild av Västtyskland å den andra sidan logiskt kombineras med föreställningen att västalliansen är ett enhetligt block?

Samma problem med omvända förtecken gäller alternativ 8, en kombination av ett konfliktperspektiv på relationerna Sovjet–USA och föreställningen om Västtyskland som potentiell samarbetspartner i en sammanhållen västallians. Är USA fiende och alliansen ett enhetligt block, bör Västtyskland också vara fiende. Författaren är visserligen medveten om att alternativ 5 och 8, som inte finns representerade i det undersökta materialet, är "i sig motsägelsefulla" (s 131, 132). Men frågan huruvida klassifikationsschemat innehåller logiskt omöjliga kombinationer (och därmed borde modifieras) diskuteras inte.

Lena Jonsons grepp att kombinera kvantitativ och kontextuell *innehållsanalys* är berömvärd. Hennes motivering (s 28) är värd att citera:

Kombinationen av de två teknikerna i denna studie motiveras av att den kontextuella analysen kan ge en djupare innebörd åt den kvantitativa analysens resultat. Å andra sidan kan den kvantitativa analysen med sin överblick över materialet visa på ett större mönster i vilket resultatet från den kontextuella analysen ingår. Därigenom kompletterar de varandra.

Som det anstår en göteborgare genomför Jonson den kvantitativa innehållsanalysen med säker hand. Den använda tekniken finns utförligt beskriven i ett appendix. Man kan möjligen invända, att Jonsons målsättning att med den kvantitativa innehållsanalysens hjälp blottlägga "mönster och förändringar över tid" (s 25) hade uppnåtts bättre, om hon valt att studera en sammanhängande tidsperiod snarare än ett urval av tre kortare perioder. Och vill man vara riktigt illvillig kan man fråga, huruvida utfallet motiverar det oerhört finförgrenade kodningsschemat. Det är trots allt bara ett fåtal av alla kodningsvariabler som avsätter relevanta resultat.

Disposition

Avhandlingen är i stort väldisponerad och lättläst. Min enda tveksamhet gäller kapitel 6, som behandlar skillnaderna i uppfattningen om Västtyskland i sovjetisk press. För det första tycker jag det vore mera naturligt att presentera långtidsperspektivet 1975–81, baserat på den kvantitativa innehållsanalysen, före den kontextuella punktstudien av år 1980. Jonson har valt den omvända ordningsföljden, vilket innebär att läsaren möter detaljbilden utan att ha det långsiktiga mönstret som bakgrund.

För det andra kunde den kontextuella analysen (s 92–108) enligt min mening ha vunnit på en något annorlunda uppläggning. I stället för att som nu presentera de olika pressorganen var för sig kunde författaren organiserat framställningen utifrån olika aspekter av tysklands-

bilden för att se hur dessa behandlas av respektive organ. Detta skulle ha medfört två fördelar: dels hade jämförelser mellan olika tidningar underlättats; dels hade författaren kunnat undvika de talrika referenser "framåt" som försvårar läsningen. I sin behandling av Pravda (s 92, 93) och Krasnaja Zvezda (s 96, 97) gör tex Jonson flera jämförelser med Literaturnaja Gazeta, som behandlas först på s 100–104.

Slutsatser

Jonsons huvudsakliga slutsats är att skillnaderna i nyanser och emfas mellan olika sovjetiska pressorgan reflekterar olika åsiktsgrupperingar i fråga om den sovjetiska politiken gentemot Västtyskland. Denna slutsats är på intet sätt orimlig, men man kan tänka sig alternativa förklaringar till hennes resultat. Nyansskillnaderna kan utgöra integrerade delar i en sammansatt sovjetisk politik. Det hävdas ibland, att sovjetiska beslutsfattare med sin dialektiska skolning har betydligt större tolerans för motsägelser än vi västerlänningar, som är benägna att tolka varje nyansskillnad som tecken på oenighet eller inkonsekvens. På ett ställe i boken antyder Jonson, att hon är beredd att se Sovjets "dubbla budskap" under 1980 med såväl samarbetsinbiter som negativa påtryckningar som delar av en sammansatt politik:

Dessa två inslag kan förefalla motsägelsefulla och utsluta varandra. När de samtidigt förekommer har detta i Väst tolkats som tecken på oenighet inom den sovjetiska ledningen eller förvirring. De har av andra bedömts vara inslag i en medveten strategi i vilken både moroten och piskan ingår. Denna senare tolkning förefaller trolig vad gäller sovjetiskt agerande under 1980 (s 58).

En annan möjlig förklaring till nyansskillnaderna i sovjetisk press är att det förekommer en informell "arbetsfördelning" mellan olika organ. Inledningsvis påpekar Jonson själv, att det inte går att "helt avvisa påståendet att det kan vara en central manipulerande hand som beordrar en arbetsfördelning vad gäller ställningstaganden mellan olika pressorgan" (s 24). Vissa av hennes resultat förefaller också kunna tolkas i detta perspektiv. Att Pravda uppmärksammar västtysk inrikespolitik mera än Krasnaja Zvezda och ser det tyska kommunistpartiet som en viktigare aktör, eller att Krasnaja Zvezda uppmärksammar säkerhetsfrågor mera än Pravda och ser den västtyska militären som en viktigare aktör (s 112–13) kan tex mycket väl vara utslag av en mer eller mindre formell arbetsfördelning.

Jag vill med detta inte argumentera emot Jonsons slutsatser utan snarast efterlysa en mera systematisk prövning av olika tänkbara förklaringar. Författaren redovisar inte explicit sina argument, varför hennes tolk-

ning är rimligare än alternativa förklaringar till de observerade nyansskillnaderna.

Dessa kritiska synpunkter till trots är mitt sammanfattande omdöme, att Lena Jonsons avhandling är välskriven och intresseväckande. Den förtjänar att uppmärksammas långt utanför sovjetologernas snäva krets.

Christer Jönsson

Noter

- ¹ Jfr Kjell Goldmann, *International Norms and War Between States*, Stockholm: Scandinavian University Books, 1971, speciellt s 22.
- ² Christer Jönsson, "Foreign Policy Ideas and Groupings in the Soviet Union" i Roger E Kanet (ed), *Soviet Foreign Policy and East-West Relations*, New York: Pergamon Press, 1982, s 4–5.
- ³ Se tex Robert A Levine, *The Arms Debate*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1963 och Hans F Petersson, *Power and International Order*, Lund: Gleerups, 1964.

BARBRO LEWIN: *Johan Skytte och de skytteanska professorerna*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala Nr 100. Uppsala 1985: Almqvist & Wiksell International.

Uppsala universitet daterar sin födelse till år 1477 men förde därefter tidvis en tynande tillvaro. Universitetets förre rektor, litteraturhistorikern Henrik Schück tillskriver i stället insatserna under 1600-talets första hälft stor betydelse. "Det universitet, som genom Uppsala mötes beslut återupprättades, var under den första tiden föga mer än ett prestseminarium . . . genom Gustav Adolfs reform 1620 afhjälptes de värsta bristerna." (Schück 1916 s 3) År 1622 utnämndes Johan Skytte till universitetets förste kansler. I det sammanhanget upprättade som bekant Skytte genom en donation professuren i vältalighet och statskunskap. Om donatorn, professuren och professorerna har Barbro Lewin skrivit boken *Johan Skytte och de skytteanska professorerna*. Denna har mycket passande givits jubileumsnumret 100 i serien "Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala".

Åtskilligt har skrivits om professuren och dess innehavare. Här bör kanske först erinras om den "Inbjudnings-skrift" som Henrik Schück publicerade 1916 i samband med att Rudolf Kjellén tillträdde professuren. Schück redogör utförligt för själva professorstjänstens historia och inte minst för de ofta ganska speciella omständighe-

terna i samband med tillsättningarna. Schück ger också ganska korta redogörelser för de tidigare professorerna, från den förste, tysken Johannes Simonius, till och med Oscar Alin, vilken som bekant bl a grundade *Statsvetenskaplig Tidskrift*.

Rudolf Kjellén har i *Statsvetenskaplig Tidskrift* (1922) skrivit om Skyttes person och om professuren. I det sammanhanget lät han som bilaga trycka en sammanställning av biografiska och bibliografiska uppgifter om de tio första skytteanska professorerna. Sammanställningen antages vara upprädd av Olof Kolmodin, som själv var den elfte i raden.

Sedermåra har Axel Brusewitz i *Statsvetenskaplig Tidskrift* (1945) skrivit korta notiser om Kolmodin, Järta och Wingqvist och mera utförligt om de senare Svedelius, Alin, Boethius och Kjellén.

Den samlade redovisning som Barbro Lewin nu presenterar går emellertid vida utöver vad som tidigare gjorts. Hon bygger på ett rikt material, insamlat från många olika källor och ägnar varje skytteansk professor ett eget kapitel på minst 3–4 sidor text, vilket är mer än vad hennes föregångare har gjort.

Barbro Lewin redogör också för omständigheterna i samband med professurens inrättande. I den löpande framställningen spränger hon in, vilket är en innovation, redogörelser för hur det anrika skytteanska husets interiör och exteriör utvecklats under århundradena. Den politiskt-historiska och vetenskapliga utvecklingen skisseras också i några, dess värre alltför korta, bakgrundskapitel.

Boken har getts en tilltalande utformning och den innehåller många vackra illustrationer. Författarens framställning är välskriven och lättillgänglig.

Johan Skyttes gåvobrev bär stormaktstidens prägel. Den nyinrättade professuren var i första hand att se som en professur i vältalighet, i retorik. Den skytteanske professorn ålades att årligen hålla många och lysande orationer. Om innehållet i dessa hade Skytte ganska bestämda synpunkter. Guds oändliga godhet och barmhärtighet skulle lovas och berömmas. Sveriges konungars lovliga och manliga bedrifter i krig såväl som i fredliga tider skulle tillbörligen celebreras och upphöjas. Donatorns och hans familjs "liberalitet" skulle "peroreras" med "herlige orationer", på det att professorn inte skulle glömma att de "beneficia" han åtnjöt berodde av donatorns liberalitet.

Professuren skulle tillsättas av Skytte själv, och efter honom skulle denna uppgift att vara sk patronus gå i arv efter särskilda regler. Detta system kvarstår allttjämt, låt vara att tillsättningsförfarandet numera normaliserats. Inte heller behöver längre professor skytteanus parallellt med upprätthållandet av tjänsten fungera som informator i patronus' familj.

De första professorerna hämtades från Tyskland. Latinet var deras vetenskapliga språk, och de ägnade sig mera åt vältalighet och latin än åt politik. Den mest kände av dessa torde vara Johannes Schefferus.

Först under 1700-talet började de skytteanska professorerna intressera sig också för de statsvetenskapliga ämnena, vilket bland annat yttrade sig i föreläsningar om den då allttjämt store auktoriteten på området, den lundske professorn Pufendorf¹. Fortfarande kunde dock professorerna i mycket välja forskningsinriktning efter eften håg. Den kanske mest kände, Johan Ihre, är tex i första hand ihågkommen som språkforskare. Till stor del kunde professuren länge betraktas som en professur i latin. I det avseendet kom förändringarna först under 1840-talet med den endast under kort tid verksamme Järta och med Olof Wingqvist. Det bör noteras, att dåvarande patronus, Carl Göran Detlof Mörner, aktivt bidrog till att professuren vid denna tid gavs en mer utpräglat statsvetenskaplig inriktning.

Wingqvist var liberal och ivrade för en representationsreform. Enligt Kjellén var han "väl den störste rabulist som suttit i Skytteanum under de 300 åren – vilket visserligen icke vill säga mycket." Schück nämner Wingqvist mer i förbigående och anser att valet av honom "kunde knappast sägas vara lyckligt" (Schück 1916 s 78). Barbro Lewin avstår klokt nog från det slagets värderingar. Hon noterar, att inför tillsättningen genomförde studenter en uppvakning av patronus till förmån för Wingqvist. Patronus gick visserligen studenterna till mötes men garderade sig genom att i kontraktet med Wingqvist ålägga denne att "wäcka och underhålla monarkiskt-constitutionella-conservativa tänkesätt". Wingqvist lyckades dock att förena detta krav med ett aktivt arbete för en reformering av ståndriksdagen. Småningom blev han också universitetsrektor. Sin föreläsargärning inriktade han på utländska förhållanden. Hans skriftliga produktion var liten men tydligt välskriven.

Med den måttligt uppskattade Wingqvist kom en tid när de skytteanska professorerna också aktivt deltog i det politiska livet. Tre stycken, Alin, Boethius och Kjellén, blev ledamöter av riksdagen och – naturligt nog – av dess konstitutionsutskott.

Den skytteanska ämneskombinationen kan kanske numera förefalla apart, men från början var det naturligt att i politik och vältalighet se en helhet, och den gången var också latinet den etablerade uttrycksformen. Men, för att citera Kjellén (1922 sid 285): "När latinet upphörde att tjäna som diplomatiens och kansliernas språk, då bortföll enheten i den skytteanska ämneskombinationen, professurens båda beståndsdelar blevo disparata, och den ena vart slutligen rent antikverad." "Lärostor-

lens från begynnelsen yppersta gren har sålunda nu förkortat till en titeldekoration" är Kjelléns bryska karakteristik av våltalighetsinslaget i professuren.

Barbro Lewins skildring av den skytteanska lärostolens historia visar tydligt, att professuren i realiteten knappast var en statsvetenskaplig professur under de första 200 åren. För den som endast intresserar sig för hur den vetenskapliga disciplinen statskunskap utvecklats erbjuder alltså betydande delar av boken mest kuriosas. Men författaren tillgodoser ju också ett kultur- och vetenskapshistoriskt intresse. Häri ligger en betydande del av bokens värde.

Naturligtvis hyser uppsaliensiska statsvetare en berättigad stolthet över den anrika professuren. Barbro Lewins arbete bidrar säkerligen till att ge den känslan ytterligare näring. Själv har i varje fall författaren blivit så fångad av sitt arbete, att hon känt sig nödsakad att försäkra, att hon visst inte föredrar döda skytteanska professorer framför levande.

Anders Sannerstedt

Not

- ¹ Samuel Pufendorf, 1632–1694, kallades från Heidelberg att vara professor i natur- och folkrätt vid det nya universitetet i Lund 1668. Genom att, bla i det stora arbetet *De jure naturæ et gentium*, 1672, driva samhällsläran och juridikens självständighet gentemot teologin och hävda statens överhet gentemot kyrkan i världsliga angelägenheter lyckades han med konststycket att både vara framsynt föregångsman och samtidigt uppskattad av den samtida statsmakten. Se text Carl Fehrman, *Lärdomens Lund*, Lund 1984: Liber.

Referenser

- Axel Brusewitz, "Från Svedelius till Kjellén. Några drag ur den skytteanska lärostolens senare historia". *Statsvetenskaplig Tidskrift* 48 (1945) s 3–25.
- Rudolf Kjellén, "Johan Skytte och den skytteanska professuren. Ett trehundraårsminne". *Statsvetenskaplig Tidskrift* 25 (1922) s 270–309.
- Henrik Schück, "Inbjudningsskrift till åhörande af de offentliga föreläsningar, med hvilka professor regius et skytteanus Johan Rudolf Kjellén samt professorn i teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi Edgar Hans Casimir Reuterskiöld tilltråda sina ämbeten." *Uppsala Universitets Årsskrift* 1916 sid 1–106.

GEIR LUNDESTAD: *Øst Vest Nord Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945–85*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen och Tromsø 1985

Hur skall en bra lärobok i internationell politik se ut? Svaret beror förstås på vem skriften vänder sig till och vad som är syftet med den. Under senare år har utgivningen i Sverige dominerats av två olika typer av böcker. Den ena förbereder läsaren på tankemöda. I förgrunden skjuts begreppsbestämningar, teoretiska resonemang och uppslag till undersökningar av problem som kan ställas men inte nöjaktigt besvaras. Den andra typen är snabbt hopsatta översikter om aktuella teman. Det kan gälla läget i kärnvapenrustningarna eller skuldfällor. Debattsyften och polemik blandas med faktiska informationer och ofullständigt redovisade teoretiska utgångspunkter.

Härutöver finns ett tredje, kanske traditionellt, behov. En sammanställning där resultat och analys är viktigare än undersökningsförfaranden och apologi. Åtminstone tre viktiga krav bör ställas på en sådan översikt av de stora frågorna i internationell politik under efterkrigstiden. Den bör vara bred i sin historieorientering så att de viktigaste händelserna och stridsfrågorna systematiskt behandlas. Den bör kunna sova bland enskildheter och konkreta händelser till förmån för huvudlinjer och tolkningar. Samtidigt bör den ge så pass mycken information om faktiska förlopp att den teoretiska förståelsen vilar på en gedigen grund.

Detta är många och korsande hänsyn på en gång. Finns en sådan orientering i internationell politik och i stormaktsrelationernas utveckling? En populär men samtidigt ingående analys som både riktar sig till studerande och allmänintresserade? Ja, är man beredd att svara efter att ha bekantat sig med Geir Lundestads bok *Øst Vest Nord Sør*. Det är en bok om förhållandet mellan Öst och Väst generellt, men framförallt mellan USA och Sovjetunionen. Den fördjupar sig i rustningskapplöpningen och utvecklingen inom respektive läger. Men också den Tredje Världens frigörelse och de ekonomiska problemen i Nord–Syd-motsättningarna ges en fyllig behandling.

Innan innehållet kommenteras vidare kan det vara värdefullt att presentera författaren.

Geir Lundestad är professor i amerikansk kulturkunskap i Tromsø. Han tillhör en krets av yngre norska historiker som erhållit internationell uppmärksamhet för sina forskningar om det kalla krigets begynnelse och blockbildningsåren. Dessvärre har den debatten med några undantag inte särskilt uppmärksamats i Sverige.

Genombrottet kom med doktorsavhandlingen, *The American Non-Policy towards Eastern Europe* (Oslo 1975). En stor volym om *America, Scandinavia and the Cold War* följde några år senare (Oslo 1979). En uppsats

om europeiska länders roll vid etablerandet av Atlantpakten – "Empire by invitation. The United States and Western Europe 1945–52" (*Diplomatic history, 1984*) – har klarlagt vilka olika förutsättningar som förelåg på olika håll för USA:s globala politik. Från Europa förelåg en inbjudan. På andra håll utövade USA makt. Författaren har också gjort sig bemärkt i den i Norge och Danmark intensiva debatten om valet av NATO 1949. I Sverige är det bara Krister Wahlbäck som utförligt behandlat ämnet på grundval av det utomordentliga källmaterial som släppts fritt i USA och England. Lundestads käpphäst har varit att påvisa betydelsen av dåvarande utrikesministerns Halvard Lange dubbelbottnade agerande mellan svenska och amerikanska intressen. Bland kalla krigets historiker räknas han till de så kallade post-revisionisterna tillsammans med storheter som John Lewis Gaddis.

Øst Vest Nord Sør bär tydliga spår av författarens forskning om stormaktspolitiken. Avsnitten om vapenkapprustningen och Nord-Syd-förhållandet baseras i större utsträckning på andras arbeten. Det spelar dock mindre roll eftersom Lundestad kombinerar sin vida beläsenhet med en konsekvent syn på hur internationell historia skall uppfattas. Tre andra drag förtjänar därutöver att kommenteras närmare. De rör analysen av drivkrafter i stormakternas politik, det globala anslaget och Nord-Syd-förhållandet.

Internationell historia. I och för sig råder ingen brist på genomgångar av efterkrigstidens politiska stormakts historia. Lundestads bok är såtillvida traditionell. Det rör sig om politik på topplanet, och det rör sig om offentlig utrikespolitik. Finns det nytt stoff och nya tolkningar som avviker från andra skrifter? Jo, faktiskt. Boken är aktuell. Den sträcker sig över en fyrtioårsperiod. Den hinner fram till Gorbatsjovs makttillträde och u-ländernas förvärrade skuldskris. I allmänhet har även sentida händelser satts in i långsiktiga perspektiv. Bilden av kontinuitet överdrivs dock inte. Lundestad har känsla för hur nya förutsättningar ständigt modifierar och ändrar relationerna.

En andra omständighet, och en viktig sådan, är Lundestads historiska teknik. Han avstår från långa och omfattande kronologier. Även om han leker med tanken görs inget försök att skriva en "holistisk kronologi" där allt organiskt hör samman. Nej, det rika stoffet bryts ned i centrala temata och utvecklingslinjer. För varje tema konfronteras överordnade förklaringar och tolkningar med detaljerade uppgifter om nationella, lokala och internationella förutsättningar. Inrikespolitikens, och för USA:s del hemmaopinionens inflytande över utrikespolitiken, framgår i analysen av avgörande beslut. Tyvärr är kunskapen om drivkrafterna i det sovjetiska agerandet inte lika fyllig. Det kan som i andra

framställningar skyllas på det slutna ryska samhället. En mer systematisk diskussion om förhållandet mellan ideologi, politiska processer och intressesektorer i rysk politik skulle dock kunnat försvara sin plats.

Boken bjuder inte bara på konventionella historiska samband. Lundestad är väl införstådd med räckvidden av och hållbarheten i den samhällsvetenskapliga diskussionen om rustningsdynamik och utvecklingsteori. Han prövar dem med samma teknik som doktriner och grand designs granskas. Generella utsagor om utvecklingssamband ställs mot historiska motexempel. Variationer i kolonialmakternas hållning till u-ländernas självständighetskrav påvisas. Därmed nyanseras idén om att det rör sig om en rätlinjig utvecklingsprocess. Ofta kan Lundestad påvisa inkonsekvenser och tvärvändningar i stormakternas politik genom att ställa inrikespolitiska hänsyn och motstridiga intressen i Öst-Väst-sammanhang mot Syd-Nord-sammanhang. USA:s olika politik mot Nederländerna respektive Frankrike i kolonispörsmålet är ett bra exempel, liksom Sovjetunionens vacklan mellan stöd till kommunistpartiet i vissa länder och värdet av att ha goda relationer till regeringen.

Drivkrafter. Tolkningen av rötterna till det kalla kriget var länge barn av sin tid. Den tidiga traditionella skolan, som betonade Sovjets initierande roll och USA:s reagerande, låg nära den amerikanska administrationens förståelse av vem som bar skulden till hur krigstida samarbete kunde förbytas i fredstida konflikt. Revisionisterna i slutet av 60-talet överförde sin kritik av amerikansk krigföring i Vietnam och ekonomisk penetration i Europa till sin analys av drivkrafterna i USA:s agerande efter kriget. De framhävde betydelsen dels av amerikanska ekonomiska intressen, dels av ett aktivt amerikanskt motstånd mot sovjetisk politik redan under kriget, och framförallt från sommaren 1945. En helt annan förståelse för ryska defensiva behov trädde fram.

Lundestads redogörelse för denna klassiska tvistefråga är avspänd och syntetiserande. Skuldfrågan omformuleras till ett mer fruktbart historiskt problem om interaktionsförhållandet. Samspelet mellan olika inre och yttre faktorer i bägge ländernas politik påvisas. Monolitiska bilder av expansion och återhållsamhet löses upp i en serie varierande handlingar och olika avvägningar mellan mål och medel. Det hymlas inte med de möjligheter som USA hade och som landet tillvaratog för att driva en global politik. USA hade ett brett register av möjligheter för att göra sitt inflytande gällande över hela världen. Spektrumet täckte styrkepolitik via selektivt ekonomiskt stöd till subtil kulturell närvaro. I jämförelse förtonade sig de ryska ambitionerna som närhetscentretrade. I avsaknad av mer finstämda instrument blev också metoderna grova. Möjligen är analysen av USA:s politik litet själv motsägande uttryckt. Det är inte fullt klart om

ambitionerna var för stora och medlen otillräckliga eller om medlen var mer betydande än ambitionerna. Inte desto mindre betonas att båda länderna på grundval av egna motiv och strävanden etablerade sina positioner. Behovet av att behöva bemöta och begränsa den andra stormaktens inflytande är resultatet av denna ömsesidiga expansion, ej dess ursprungliga motivation.

Globalism. Europas andel i efterkrigstidens amerikansk-ryska motsättning är oömtvistlig. Dess prioritet i bägge ländernas politik framgår mycket klart. Lundestad följer de båda huvudaktörernas perspektiv på politiken. Envigen får en världsomspännande karaktär, precis som vapenkapplöpningen. Men det är inte bara Öst-Väst-förhållandet som sprider sig ut över geografien. Efterkrigstidens andra stora nyordningsprocess, avkoloniseringen och den alliansfria rörelsens framväxt, är andra krafter med global innebörd. Det har i tidigare böcker varit sällsynt att så pass olika aspekter av modern världshistoria kunnat samsas i en volym. Det är en styrka att så kunnat ske, och det med bibehållen känsla för mångfalden och variationen i politiska intressen och processer.

Nord-Syd-förhållandet. Även analysen av avkoloniseringen kombinerar historiskt djup med känsla för politiska omställningar. Samspelet mellan u-ländernas självständighetskrav och den interna politiska situationen i kolonialmakten skildras mot bakgrund av den press som de båda stormakterna och internationella organ utövade. De kontrasterande grepp som fransk och brittisk kolonialpolitik använde sig av demonstreras. I analysen av de ekonomiska frågorna i Nord-Syd-debatten blir Lundestad mer polemisk än han är i andra avsnitt. Av de två grova skolor som teoretiskt behandlar utveckling och underutveckling, den strukturalistiska och den liberala, ägnas en oproportionerligt stor del till att belysa och påvisa svagheter i strukturalisternas teser. Genom en kombination av kontrafaktiska efterlysningar och konkreta historiska motexempel inskränks giltigheten i påståendet att utvecklingen i Nord orsakar underutveckling i Syd. Men svagheter i en teori innebär inte att en annan står starkare. Det liberala tankegodset har ingen enhetlig kontur och räckvidden i dess konklusioner prövas inte lika systematiskt.

Några småanmärkingar. I det kalla kriget blandas motsättningar och sammanfallande intressen. Relatio-

nerna har pendlat mellan perioder som dominerats av avspänning respektive spänningstoppar. Dessa vågrörelser har kunnat mätas och spänningsbegreppets olika innebörder preciseras betydligt längre än vad som framkommer i diskussionen om stormaktsenvigens faser. I ett skandinaviskt sammanhang borde Kjell Goldmanns arbeten även kunna tillföra en historisk framställning de data som efterlyses.

Analysen av motsättningarna inom västlägret är fyndig och rik på paradoxer: Europa kan be USA om vapen och kräva trovärdiga garantier. Men när detta väcker strid på europeisk hemmaplan drar sig européerna bakåt och låter situationen framstå som ett utslag av amerikanska ambitioner. I detta mönster faller även uppkomsten av TNF-frågan. Det borde klarare framgå att kravet på balans i eurostrategiska vapen restes av Helmut Schmidt. Först sedan amerikanerna övertygats om behovet, och önskemålen skulle effektueras, kom fredsrörelsens mobilisering mot den då amerikanska utplaceringen. Den allmänna konklusionen är förstås hållbar.

Ett litet lokalpatriotiskt påpekande till slut: Påståendet att kritiken mot USAs krigföring i Vietnam var som intensivast i Frankrike och i en del av de mindre europeiska NATO-länderna tyder på en viss omedvetenhet om viktiga politiska begivenheter bortom NATO söder om Tromsö. Fast, det är klart, i utgestaltningen av huvudlinjerna i internationell politik kan inte alla länder vara med. I synnerhet inte de små stater som i andra sammanhang inte önskar vara berörda.

Geir Lundestads bok är välkommen. För en ny generation av läsare presenteras de centrala stridsfrågorna och förloppen i efterkrigstidens politiska historia. Språket är lättillgängligt, stundom något journalistiskt. Inom sin genre har den förutsättningar att bli ett standardverk. Bara en liten hake finns. Vad är det för dunkla marknadsmekanismer i det nordiska kultursamarbetet som gör att en bok som i Norge annonseras till 160 kronor kostar drygt hundra kronor mer i Sverige? Och det sedan Norge devalverat!

En svensk översättning är på väg. Förhoppningsvis faller då den sista invändningen.

Carl-Einar Stålvant

Litteraturnotiser

Symposium om intelligentsian i Östeuropa

Ett tvärvetenskapligt symposium om "Intelligentsian i Sovjetunionen och det övriga Östeuropa" arrangeras 21–23 maj 1987 av Nordisk Komité for Øststatsforskning, Selskabet for Østeuropastudier og Slavisk Institut vid Århus Universitet. Symposiet äger rum på Sandbjerg slot och vänder sig till bl a politologer, ekonomer, sociologer, historiker, litteraturvetare m m. Avsikten är att "i en bred historisk-kronologisk og geografisk kontekst" behandla främst den tekniska intelligentsian i Östeuropa, dess politiska, sociala, ekonomiska och kulturella roll.

Adress: Selskabet for Østeuropastudier, c/o Slavisk Institut, Ny Munkegade 116, 8000 Århus C.

ECPR Workshops 1987

European Consortium for Political Research, ECPR, håller Joint Sessions 1987 i Amsterdam under tiden 10–15 april. Följande workshops är fastställda:

- New Perspectives and Thinking on Disarmament and Arms Control,
- New Social Movements and the Political System, Politics and Culture,
- The Methodological Consequences of Formalisation in Political Science,
- Coalitional Theory and Multiparty Coalition Government in Western Europe,
- The New Economic Policy of the People's Republic of China in Comparative Perspective,
- The Role and Functions of Smaller Parties in Western Europe: A Comparative Approach,
- Duties Beyond Borders,
- Leadership in Local Politics,
- Change in South Africa and its Regional and International Aspects,
- Socio-economic Preconditions for Political Democracy, Sub-national Government Elections and Electoral Behaviour,
- Comparative Foreign policy of Smaller West European Countries,
- Methodological Problems in the Analysis of Electoral Behaviour,
- Aggregate Data Analysis,
- Approaches to Labour Market Performance in Advanced and Newly-Industrialised Countries,

Information and Telecommunications Policy in Europe – National Policies and the European Dimensions, Politics and Technology, Rule-Breaking and Crisis-Management by European National Governments, Social and Political Activism Patterns in Western Europe, De-regulation in Western Europe, The Public Administration of Conflict, Party Strategy and Party-Voter Linkages: Neglected Dimensions in Election Studies, Meso Corporatism, the Cutback State and the politico-industrial Crisis, Women and Citizenship: Rights and Identities, Individualism in Political Theory and Practice. 1988 års Joint Sessions kommer att arrangeras i Bologna.

Nya rön om folkets främsta företrädare

Folkstyrelsekommittén har samlat tre uppsatser om riksdagsledamöterna i *SOU 1986:27* och hämtat titeln *Folkets främsta företrädare* från regeringsformen. De tre uppsatserna innehåller få nyheter; snarare bekräftar de vad man tidigare vetat eller trott. Sammantaget förmedlar de bilden av hårt arbetande, seriösa riksdagsledamöter – därigenom skiljer sig rapporten från t ex en annan doktorsavhandling i sociologi. Alla tre uppsatserna är skrivna av statsvetare.

1. Ulf Christoffersson redovisar riksdagsledamöternas arbetsvecka. Underlaget är en till 90 % besvarad enkät där ledamöterna själva redovisat sin arbetsvecka. Undersökningen kopierar två tidigare undersökningar för 1974 och 1977. Det är små förändringar som skett: riksdagsledamöternas arbetsvecka ligger nu som tidigare runt 55 timmar. Partiarbete och arbete i riksdagsgruppen tar mer tid nu än tidigare, medan å andra sidan mindre tid ägnas åt kommunala uppdrag.

2. Torbjörn Larsson redovisar resultatet av intervjuer med 43 f d riksdagsledamöter. Samtliga hade före valrörelsen 1985 avböjt återval. De har tillfrågats om hur de sett på rollen som riksdagsledamot, arbetsförutsättningarna, verksamheten i utskott och i riksdagsgrupp, vägnarna för påverkan och arbetet utanför riksdagen. Med det materialet som grund har Larsson skrivit en läsvärd

essä, vars enda större brist är att kopplingar till tidigare litteratur helt saknas. Essän utmynnar i två teser:

1. "att riksdagsledamotens inflytande på den politik som formuleras i vårt land ofta underskattas, men inflytandet utövas inte främst i riksdagen."

2. "att det finns faktorer som verkar för att allt mer distansera förtroendevalda från sina väljare."

De faktorer som Larsson här syftar på är för det första att kontakten med väljarna är indirekt, förmedlad via partiapparat och organisationer, för det andra den ökande specialiseringen bland ledamöterna och för det tredje massmedias fokusering på ett fåtal kända politiker och ett fåtal stora konfliktfrågor.

Den bild av riksdagsarbetet som Larsson formulerar är inte överraskande; den stämmer tvärtom väl med de fragment man får tex genom att läsa memoarer. Men dess förtjänst är just att det är en bild, inte bara fragment.

3. Jon Pierre har genomfört en (till 95 % besvarad) enkät till partiernas valkretsorganisationer, som be-

handlar riksdagsledamöternas deltagande i den regionala partiverksamheten. I första hand deltar riksdagsledamöterna i de utåtriktade aktiviteter som valkretsorganisationen bedriver. Ungefär 40 % anser att riksdagsledamöterna ägnar för litet tid åt deltagande i valkretsorganisationens arbete. Starkast är missnöjet inom socialdemokratin, vilket enligt Pierre beror snarare på att dess ombudsmän har höga krav än på att dess riksdagsledamöter skulle engagera sig mindre än andra partiers i det regionala arbetet.

De tre uppsatserna skall väl ses som kvalificerat utredningsarbete snarare än som vetenskaplig forskning. I det avseendet är formatet (30–40 sidor vardera) tilltalande. Tabellredovisning och litteraturreferenser är kanske heller inte det mest väsentliga; själv hade jag mest behållning av den uppsats som har de största bristerna i de avseendena, alltså Torbjörn Larssons.

Anders Sannerstedt